

із факту народжується право Юридичний афоризм

§ 1. ПОНЯТТЯ ПРАВОВІДНОСИН ТА ЇХ ОСНОВНІ ОЗНАКИ

Як відомо, юридичні норми створюються і діють, насамперед, для регулювання відносин людей та їх спільностей, але вони регулюють не всі відносини, а лише їх частину.

Правильне регулювання правових відносин неможливе без з'ясування того, що таке суспільні відносини. *Суспільні відносини* — це зв'язки між людьми, які встановлюються в процесі їх спільної життедіяльності.

Суспільні відносини надзвичайно різноманітні, їх можна класифікувати за різними ознаками і поділити на різні види, залежно від сфери діяльності:

—політичні;

—моральні;

—економічні;

—релігійні;

—правові.

Їх можна поділити також на матеріальні, які стосуються економічних зв'язків, і політико-правові. Зрозуміло, що такий поділ до певної міри умовний, оскільки всі вони дуже тісно переплетені й взаємозв'язані.

Суб'єктами суспільних відносин можуть бути соціальні спільноти (народ, нація, колектив та ін.), організації (державні, приватні, громадські), окремі особи. Місце кожного суб'єкта в системі соціальних зв'язків обумовлене об'єктивними закономірностями суспільних відносин і активністю їх учасників.

Як бачимо, суспільні відносини — складне і багатогранне явище, яке може вміщувати різні елементи суспільних інтересів і потреб. Одні з них охоплюються правовим регулюванням, а інші — ні. Зокрема, в сімейному житті юридичної форми набувають, як правило, матеріальні взаємозв'язки, відносини ж людей до релігії, до самих себе знаходяться поза сферою правового регулювання.

Звідси випливає, що не всі суспільні відносини і не в повному обсязі можуть набувати юридичної форми. Правовідносини відображають той аспект конкретних, життєвих відносин між людьми, які визначаються нормами права. Більше того, не всі суспільні відносини об'єктивно можуть бути юридичними. Відносини спроможні набути правового характеру лише в тому випадку, якщо мова йде про правила поведінки, які мають велике соціальне значення. Коли ж справа торкається думок і почуттів, то вести мову про їх юридичну природу недоречно. Категорія «правовідносини» дозволяє з'ясувати, яким

чином право впливає на поведінку людей. У межах правовідносин життєдіяльність суспільства набуває цивілізованого, стабільного і передбаченого характеру.

Правові відносини — це специфічні суспільні відносини, що виникають на основі норм права, учасники яких є носіями суб'єктивних прав та юридичних обов'язків.

Які ж характерні ознаки правовідносин?

1. Вони виникають на підставі норм права.

2. Сторони правовідносин завжди наділені суб'єктивними правами і відповідними юридичними обов'язками. Зміст правовідносин формується внаслідок волевиявлення його учасників, дії юридичних норм, а також відповідно до рішень правозастосовних органів.

Слід мати на увазі, що для виникнення і здійснення правовідносин зовсім не обов'язкова одночасна наявність усіх перелічених підстав. Як правило, правове регулювання виникає без втручання тих, хто застосовує право. При відсутності нормативно-правової підстави правові відносини створюються за умов існуючих прогалин у законодавстві. Учасники правовідносин можуть самостійно визначати зміст взаємних прав і обов'язків, якщо їх відносини регламентуються диспозитивними нормами.

Правовідносини відображають правовий зв'язок. Це означає, що в будь-яких правовідносинах беруть участь дві і більше сторін: уповноважена і зобов'язана. Наприклад, згідно з договором позики (ст. 374 ЦК України) уповноваженою стороною є позикодавець, зобов'язаною — позичальник. Правда, тут необхідно зробити застереження: частина правовідносин має більш складну структуру за умови, коли кожна сторона має права і обов'язки.

Наприклад, згідно з договором купівлі-продажу (ст. 224 ЦК України) продавець зобов'язується передати майно у власність покупцеві і має право вимагати сплатити гроші за нього, а покупець зобов'язаний прийняти майно і сплатити за нього певну

грошову суму.

3. Вольові відносини між суб'єктами виникають за їх волевиявленням.

4. Правові відносини — суть таких суспільних відносин, за яких здійснення суб'єктивних прав і виконання обов'язків забезпечуються можливістю державного примусу. В більшості випадків здійснення суб'єктивного права і виконання обов'язків мають місце без застосування заходів державного примусу. Якщо в цьому виникає необхідність, то зацікавлена сторона звертається в компетентний державний орган, який, розглянувши юридичну справу, виносить владне рішення (акт застосування права), де точно визначаються суб'єктивні права й обов'язки сторін.

5. Правовідносини здійснюються свідомо і цілеспрямовано.

6. Правові відносини виступають у вигляді конкретного суспільного зв'язку, причому ступінь конкретизації може бути різним.

Мінімально конкретизуються правовідносини, які врегульовані безпосередньо законом. Типовий приклад — конституційні права і свободи. Власне, кожний громадянин сам визначає, в якій мірі він буде використовувати можливості, надані йому відповідно до Конституції.

Середній ступінь конкретизації спостерігається, коли індивідуалізований не лише суб'єкт, а й об'єкт правовідносин. Наприклад, у правовідносинах власності визначені власник і річ — об'єкт власності.

Максимальний ступінь конкретизації наявний у тих випадках, коли точно відомо, які власне дії мають здійснюватися зобов'язаною стороною в інтересах уповноваженого. Тут індивідуально встановлюється об'єкт, дві сторони і зміст правового зв'язку між ними. Наприклад, за договором підряду (ст. 332 ЦК України) одна сторона (підрядник) зобов'язується виконати на свій ризик певну роботу за завданням іншої сторони (замовника), а замовник зобов'язується прийняти й сплатити вартість виконаної роботи.

Правовідносини наділені складною щодо елементів структурою. До її складу входять суб'єкт, об'єкт і зміст правовідносин.

---

§ 2. ЗМІСТ ПРАВОВІДНОСИН

Зміст правовідносин має двоякий характер. Розрізняють юридичний і фактичний зміст.

Юридичний зміст правовідносин — це можливість певної поведінки уповноваженого, необхідність відповідних дій або необхідність утримання від заборонених дій зобов'язаного суб'єкта.

Фактичний зміст — реальна поведінка суб'єктів.

Юридичний і фактичний зміст нетотожні. Перший — значно ширший і містить невизначену кількість можливостей. Наприклад, особа, що має середню освіту, наділена правом вступати до вузу, тобто перед нею великий вибір можливостей, які складають

зміст її суб'єктивного права. Проте реально вступити можливо лише в один — два навчальні заклади за умови успішного складання вступних екзаменів. Таким чином, фактичний зміст — тільки один із варіантів реалізації суб'єктивного права.

Зміст правовідносин (повторимось) — це суб'єктивні права й юридичні обов'язки. Суб'єктивне право і відповідний їому обов'язок утворюють юридичний зв'язок уповноваженої і зобов'язаної сторони. Причому правові відносини можуть складатися з одного чи декількох юридичних зв'язків. Наприклад, правовідносини, що виникають на основі договору купівлі-продажу, мають як мінімум два правових зв'язки: перший — право покупця отримати майно й обов'язок продавця передати майно покупцю, другий — право продавця отримати за майно гроші й обов'язок покупця сплатити за нього певну грошову суму.

Суб'єктивне право — це вид і міра можливої поведінки суб'єкта, що забезпечується (охороняється, захищається) з боку держави. Наприклад, кожний громадянин України, який досяг вісімнадцятирічного віку, має право брати участь у виборах Президента держави. Оскільки це його право, він може скористатися ним, а може, скажімо, відмовитись від голосування.

Ознаки суб'єктивного права:

1. Суб'єктивне право — критерій можливої поведінки особи. Стосовно суб'єктивного права цей критерій вміщує вид і міру можливої поведінки. Наприклад, норма закону, що регулює право на оплачувану відпустку, визначає і вид поведінки (щорічна відпустка зі збереженням середнього заробітку), і її міру (тривалість відпустки). Суб'єктивне право — це надання суб'єкту юридичною нормою можливості поводитися так або інакше в умовах конкретних правостосунків.

2. Його зміст встановлюється нормами права і юридичними фактами.

3. Здійснення суб'єктивного права забезпечене обов'язком іншої сторони. В одних випадках обов'язок полягає в тому, щоб утриматися від дій, які порушують суб'єктивне право іншої сторони, в інших — це право забезпечується виконанням обов'язку, тобто активними діями зобов'язаної особи.

4. Суб'єктивне право надається особі для задоволення її інтересів, і при відсутності останнього стимул для здійснення суб'єктивної о права втрачається.

5. Суб'єктивне право — це складне юридичне явище, що має власний зміст, який складається із юридичних можливостей:

- a) *можливість самого носія суб'єктивного права діяти певним чином;*
- б) *можливість користуватися певним соціальним благом;*
- в) *можливість вимагати належної поведінки від зобов'язаного суб'єкта* (наприклад, наймодавець має право вимагати від піднаймача повернення грошей чи речей);
- г) право домагання, яке полягає у *можливості звернутися до компетентних суб'єктів для охорони чи захисту суб'єктивного права і примусового забезпечення юридичного обов'язку.* Право-домагання є продовженням права-вимоги, найважливішою гарантією виконання певних юридичних обов'язків (поновлення робітника чи службовця на роботі).

Види суб'єктивних прав:

—громадянські;

—політичні;

—економічні;

- соціальні;
- екологічні;
- культурні;
- сімейні;
- особисті права-гарантії та ін.,

Юридичний обов'язок — це вид і міра належної поведінки суб'єкта права, що забезпечується можливістю державного примусу.

Ознаки юридичного обов'язку:

- I. Міра необхідної поведінки, точне визначення того, якою вона повинна бути.
2. Юридичний обов'язок встановлюється на підставі вимог правових норм.
3. Обов'язок встановлюється в інтересах уповноваженої сторони — окремої особи чи суспільства (держави) в цілому.
4. У зобов'язаної особи немає вибору між виконанням і невиконанням обов'язку. Невиконання чи неналежне виконання юридичних обов'язків є правопорушенням і зумовлює заходи державного примусу.

Юридичний обов'язок має три основні форми:

- а) утримання від заборонених дій, що суперечать інтересам інших (пасивна поведінка);
- б) здійснення конкретних дій (активна поведінка);
- в) обмеження у правах особистого, майнового чи організаційного характеру (заходів юридичної відповідальності).

Конституційними обов'язками за Основним Законом України є:

- а) неухильно додержуватися Конституції та законів України;
- б) не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей;
- в) сплачувати податки і збори у порядку і розмірах, встановлених законом;
- г) подавати щорічно до податкової адміністрації декларації про майновий стан та доходи за минулий рік;
- г) не заподіювати шкоди природі, культурній спадщині та відшкодовувати завдані збитки;
- д) захищати Вітчизну, незалежність та територіальну цілісність України;
- е) відбувати військову службу відповідно до закону.

Права і обов'язки суб'єктів правовідносин тісно пов'язані між собою: не можна одержати які-небудь права, щоб одночасно не виникли певні обов'язки. Набуваючи права на земельну ділянку, наприклад, ми водночас беремо на себе ряд обов'язків, зокрема, використовувати її відповідно до цільового призначення (під городництво, будівництво тощо). Придбавши автомобіль, людина зобов'язана дотримуватись правил дорожнього руху, приписаних автомобілістам, користуватися автомобілем, тільки маючи посвідчення водія, та ін

---

§ 3. СУБ'ЄКТИ ПРАВОВІДНОСИН

Суб'єкти правовідносин — індивіди, організації або спільноті, які на підставі юридичних норм можуть бути учасниками правовідносин — носіями суб'єктивних прав та юридичних обов'язків.

Види суб'єктів правовідносин:

Фізичні особи — це люди, але у правовідносинах залежно від їх правового статусу серед фізичних осіб розрізняють громадян, іноземців, осіб із подвійним громадянством, осіб без

громадянства.

Посадові особи — представники влади, особи, які виконують організаторсько-розпорядчі чи адміністративно-господарські обов'язки.

Соціальні організації — держава, органи держави, громадські об'єднання, трудові колективи, органи місцевого самоврядування, юридичні особи та ін.

Соціальні спільноти — народ, нація, населення, територіальні громади та ін.

У межах однієї галузі права або міжгалузевого комплексу виділяють також загальні та спеціальні суб'єкти.

Розглянемо соціально-юридичні властивості суб'єктів права.

Правосуб'ектність — це передбачена нормами права здатність виступати учасником правовідносин.

Це складна юридична властивість, яка містить два елементи — правоздатність і дієздатність. Остання поділяється: угодоздатність і деліктоздатність.

Правоздатність — це здатність особи мати права і обов'язки. Правоздатність фізичних осіб настає з моменту їх народження і припиняється моментом смерті.

Розрізняють загальну, галузеву і спеціальну правоздатність.

Загальна — принципова можливість особи мати будь-які права і обов'язки, що передбачені чинним законодавством, хоча фактично володіти ними вона може лише за відомих обставин.

Галузєва правозадатність — можливість набувати права в тих чи інших галузях права. Наприклад, сімейна, виборча, трудова.

Спеціальна (фахова, посадова) правозадатність — це така правозадатність, для якої необхідні спеціальні знання чи талант, наприклад, судді, лікаря, артиста, музиканта та ін.

Правозадатність організацій, юридичних осіб також належить до спеціальної. Вона визначається цілями і завданнями їх діяльності, які зафіковані у відповідних статутах і положеннях, виникає в момент утворення тієї чи іншої організації і припиняється разом з її ліквідацією.

У сучасному цивілізованому суспільстві немає і не може бути людей, які не наділені загальною правозадатністю. Це дуже важлива передумова і невід'ємний елемент політико-юридичного і соціального статусу особи. Правозадатність — не природна, а суспільно-правова якість суб'єктів, яка носить абсолютний, універсальний характер. Вона випливає з міжнародних пакетів про права людини, принципів гуманізму, свободи, справедливості. Обов'язок кожної держави — повним чином гарантувати і захищати цю якість.

Головне у правозадатності — не права, а принципова можливість чи спроможність їх мати. А це дуже важливо через те, що в історії, як нам відомо, далеко не всі й не завжди наділялись такою можливістю (наприклад, раби) чи наділялись лише частково (кріпаки). І це офіційно — «відповідно до закону».

Власне, правозадатність сама по собі ніякого реального блага не дає. Це тільки «право на право», тобто право мати право, а вже останнє відкриває шлях до володіння тим чи іншим благом, здійснення відповідних дій, висування домагань. Не можна на підставі лише однієї правозадатності що-небудь вимагати, крім домагання рівноправності членів суспільства.

Відмінність правозадатності від суб'єктивного права полягає в тому, що вона:

- не відокремлена від особи, неможливо відібрati її від людини, обмежити її;
- не залежить від статі, віку, професії, національності, місця проживання, майнового стану та інших життєвих обставин;
- не передається, її не можна делегувати іншим;
- стосовно суб'єктивного права первинна;
- абстрактна, а суб'єктивне право конкретне.

Правоздатність існує там, де є правове регулювання, правове поле. Ця якість не змінюється, її не можна зробити більшою ані меншою. Якщо суб'єкт наділений правоздатністю, то у повному обсязі і до кінця своїх днів.

Дієздатність — здатність особи своїми діями набувати і здійснювати суб'єктивні права та юридичні обов'язки.
Вона вміщує в собі угодоздатність і ділктоzдатність.

Угодоздатність — здатність особи укладати угоди.

Ділктоzдатність — здатність особи нести юридичну відповідальність за вчинене правопорушення.

Змістом дієздатності є здатність:

- своїми діями набувати права і обов'язки;
- самостійно здійснювати свої права і обов'язки;
- нести відповідальність за свою протиправну поведінку.

Дієздатність залежить від віку і психологічного стану особи, в той час як правоздатність не залежить від вказаних обставин. Причому в різних галузях права цей вік різний. Наприклад, у конституційному праві — 18 років, в адміністративному праві — 16 років, у кримінальному, за загальним правилом — 16, а при скоєнні злочинів підвищеної суспільної небезпечності — 14 років, у сімейному праві — чоловіки — із досягненням 18-ти, а жінки — 17-ти років.

Обсяг дієздатності фізичних осіб також може різнятися. Так, чинне цивільне законодавство за обсягом дієздатності розрізняє осіб:

- дієздатних у повному обсязі;
- обмежено дієздатних;
- недієздатних;
- обмежених у дієздатності рішенням суду;
- визнаних судом недієздатними.

Дієздатними у повному обсязі визнаються особи, що досягли 18-ти років або ті, які вступили у шлюб. Це означає, що така особа може самостійно здійснювати всі свої права й обов'язки: укладати угоди, нести відповідальність за свої дії тощо.

Обмежено дієздатними визнаються особи віком від 15-ти до 18-ти років або до моменту вступу в шлюб. Тому такі особи можуть самостійно розпоряджатися лише своїм заробітком, стипендією та результатами своєї інтелектуальної праці. Іноді їх називають особами з мінімальною дієздатністю, оскільки вони можуть укладати дрібні побутові угоди і вносити вклади у кредитні установи. Всі угоди з приводу їхнього майна від їх імені і в їхніх інтересах укладають батьки, або особи, що їх замінюють.

Дієздатність особи обмежується лише за рішенням суду. Так, згідно з нормами цивільного права особа, яка зловживає спиртними напоями або наркотичними засобами, чим ставить себе і свою сім'ю у тяжке матеріальне становище, може бути, за клопотанням членів сім'ї, обмежена рішенням суду у дієздатності. Над такою особою встановлюється піклування, і всі угоди з приводу свого майна вона може укладати лише за згодою піклувальника.

Якщо ж така особа припинить зловживання спиртними напоями або наркотичними засобами, то за клопотанням членів сім'ї вона може бути відновлена судом у дієздатності.

Визнана судом недієздатною може бути особа, яка внаслідок душевної хвороби або недоумства не розуміє характеру або значення своїх дій або не може керувати ними. Над нею встановлюється опіка і всі угоди з приводу її майна від її імені та в її інтересах укладає опікун. Якщо ж така особа видужає, то вона може бути відновлена судом у дієздатності.

Дієздатність фізичних осіб припиняється зі смертю.

Особливості правосуб'єктності юридичних осіб

Правоздатність і дієздатність юридичних осіб настає одночасно — з моменту заснування

цієї особи, а ним визнається її державна реєстрація.

Обсяг дієздатності юридичної особи є спеціальним і залежить від мети й завдань, для реалізації яких вона створена та які закріплені в її статуті.

Припиняється правоздатність і дієздатність юридичних осіб також одночасно — з моменту припинення юридичної особи.

Способами припинення юридичної особи може бути її юридична ліквідація або реорганізація (поділ, злиття або приєднання).

При характеристиці суб'єктів правовідносин необхідно розрізняти поняття «суб'єкти» (учасники) правовідносин і «сторони» у правовідносинах, оскільки стороною у правовідносинах може бути кілька суб'єктів. Наприклад, у відносинах із приводу купівлі-продажу квартири сторін дві — покупець і продавець, але суб'єктів, як із боку покупця, так і з боку продавця, може бути декілька.

---

§ 4. ОБ'ЄКТИ ПРАВОВІДНОСИН: ПОНЯТТЯ І ВИДИ

З філософської точки зору під об'єктом розуміється те, що протистоїть суб'єкту, на що спрямована пізнавальна чи інша діяльність людини. Це найширше (абстрактне) визначення об'єкта.

Об'єкт і суб'єкт — парні категорії. У практичному житті термін «об'єкт» співвідноситься не тільки з людиною як розумною істотою, а й будь-яким іншим фрагментом діяльності (предметом, процесом, поведінкою). У загальних взаємозв'язках суб'єкт може стати об'єктом, і навпаки — об'єкт суб'єктом. Ось чому в цьому розумінні у правовій науці ведуть мову щодо об'єктів і суб'єктів права, правопорушень, правовідносин, відповідальності, тлумачення і застосування законів, покарань тощо. В усіх цих випадках поняття об'єкта і суб'єкта не має цілком філософського змісту, а служить в основному лише операційним цілям.

Об'єктом правового відношення виступають матеріальні, духовні та інші соціальні блага, з приводу яких суб'єкти вступають у правовідносини і здійснюють свої суб'єктивні права та юридичні обов'язки.

Суб'єктивне право відкриває перед його володарем можливості щодо володіння, користування, розпорядження майном, поводити себе відповідним чином, претендувати на дії інших. Все це підлягає під поняття об'єкта.

Людина як така може бути лише суб'єктом, але не об'єктом права і правовідносин. Тільки у рабовласницькому суспільстві раб розглядався як об'єкт купівлі-продажу, «речі, яка вміє говорити». В сучасних правових системах подібне не допускається, хоча підпільна

торгівля людьми, зокрема дітьми, молодими дівчатами, на жаль, в окремих країнах має місце і в доволі великих масштабах. Це дії, які караються кримінальним законодавством.

Як відомо, загальним об'єктом (предметом) правового регулювання є суспільні відносини. Проте суспільні відносини досить складна і багатоелементна реальність. Норми права і правовідносини, що складаються на їх основі, опосередковують не всі, а лише окремі види, фрагменти, ділянки, сфери цих відносин. Властиво, постає питання про те, що ж конкретно може бути і фактично виступає об'єктом різnobічних правовідносин. Різниця між об'єктом права в цілому і об'єктами конкретних правовідносин, що виникають у результаті його дій, полягає в ступені конкретизації.

У юридичній літературі існують різні підходи щодо об'єкта правовідносин. На цій підставі склалися в основному дві концепції — *моністична і плюралістична*. Згідно з першою об'єктом правових відносин виступають тільки дії суб'єктів, оскільки тільки дії, вчинки людей підлягають регулюванню юридичними нормами, і лише людська поведінка спроможна реагувати на правовий вплив. Отже, всі правовідносини мають єдиний, загальний об'єкт.

Згідно з іншою позицією, більш реалістичною, яка поділяється більшістю вчених, об'єкти правовідносин настільки різноманітні, наскільки різноманітні суспільні відносини, які регулюються правом.

Розрізняють такі види об'єктів правовідносин'.

1) *матеріальні цінності* (речі, предмети, цінності), характерні головним чином для цивільних, майнових правовідносин (купівля-продаж, дарування, позика, обмін, зберігання, заповіт та ін.);

2) *нематеріальні особисті цінності* (життя, честь, здоров'я, гідність, свобода, безпека, право на ім'я, недоторканість особи), типові для кримінальних і процесуальних правовідносин;

- 3) *поведінка, дії (бездіяльність) суб'єктів, різного роду послуги і їх результати.* Це головним чином правовідносини, які складаються у сфері побутового обслуговування, господарської, культурної та іншої діяльності;
- 4) *продукти духовної творчості* (твори мистецтва, літератури, живопису, скульптури, музики, а також наукові відкриття, винаходи, раціоналізаторські пропозиції — все те, що є результатом інтелектуальної праці);
- 5) *цінні папери, офіційні документи* (облігації, акції, векселі, лотерейні білети, гроші, приватизаційні чеки, паспорти, дипломи, атестати). Вони можуть стати об'єктом правовідносин при їх втраті, оформленні дублікатів, поновленні.

---

§ 5. ЮРИДИЧНІ ФАКТИ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

Правовідносини — динамічне явище. Вони виникають, змінюються, припиняються. Динаміка правовідносин пов'язана з реальними життєвими обставинами, тобто з юридичними фактами.

Юридичні факти — це конкретні життєві обставини, передбачені нормами права, які зумовлюють виникнення, зміну та припинення правових відносин.

Ці факти стають юридичними не в силу якихось особливих внутрішніх властивостей, а внаслідок визнання їх такими державою, законом. Життя — безперервний ланцюг різноманітних фактів, явищ, дій, випадків, обставин, але не всі вони набувають юридичного значення, а тільки такі, які торкаються найбільш суттєвих інтересів суспільства, входять у сферу правового регулювання і можуть спричинити юридичні наслідки.

Таким чином, надання правового характеру тим чи іншим обставинам цілком залежить від волі законодавця, офіційної влади, а не самих учасників життєвого процесу, хоча без них ці обставини могли б і не з'явитися. Не право породжує подібні факти, вони виникають та існують поза ним, але право надає їм статусу юридичних із метою їх регуляції і впорядкованості суспільного і державного життя.

Це — реакція правової норми на конкретну ситуацію, яка передбачена в її гіпотезі. Юридичні факти служать безпосередньою підставою для появи і функціонування правовідносин.

Юридичні факти численні і різноманітні, тому вони детально класифікуються наукою за різними ознаками з метою виявлення їх особливостей і більш глибокого пізнання.

Види юридичних фактів:

1. За вольовим критерієм юридичні факти поділяються на юридичні події та юридичні дії.

Юридичні події — це обставини (явища), виникнення і дія яких не залежить від волі особи, але з настанням яких правові норми пов'язують настання певних правових наслідків, тобто виникнення, зміну або припинення правовідносин (наприклад, смерть, хвороба, землетрус, епідемія тощо).

Юридичні дії — це обставини, настання яких залежить від волі особи (наприклад, укладення угоди, скоєння правопорушення тощо).

У свою чергу серед дій, залежно від того, чи узгоджуються вони з приписами правових норм, чи ні, розрізняють *правомірні і неправомірні дії*.

Правомірні дії — це ті, що здійснюються на основі і згідно з приписами правових норм. Вони поділяються на юридичні акти і поступки (вчинки).

Юридичні акти — це дії, що безпосередньо свідомо спрямовані на досягнення певного правового результату, тобто виникнення, зміну або припинення правовідносин (наприклад, укладення угоди).

Поступки (вчинки) — це дії, які безпосередньо не спрямовані на досягнення правового результату, але викликають його незалежно ні від усвідомлення чи неусвідомлення суб'єктом, який їх учинив, їх можливого правового значення, ні від бажання чи небажання суб'єкта правовідносин щодо настання таких наслідків (наприклад, знахідка, написання художнього твору тощо).

Неправомірні дії — це дії, що чиняться всупереч приписам правових норм. Вони охоплюються поняттям правопорушення.

Залежно від ступеня їх суспільної небезпечності, тобто серйозності, серед неправомірних дій розрізняють злочини і проступки.

Злочини — це найбільш суспільно небезпечний вид неправомірних дій. Вони визначаються кримінальним законом і зумовлюють кримінальну відповідальність, оскільки посягають на цінності, що взяті під охорону нормами кримінального права.

Проступки — це менш суспільно небезпечні неправомірні діяння. Залежно від виду суспільних відносин, у сфері яких вони створюються, а отже, від галузі права, норми якої при цьому порушуються, серед проступків розрізняють адміністративні, дисциплінарні та ін.

2.0000000 Залежно від характеру правових наслідків, які вони породжують, юридичні факти поділяються на правоутворюючі, правозмінюючі та правоприпиняючі.

Правоутворюючі юридичні факти зумовлюють виникнення правовідносин. Правозмінюючі юридичні факти зумовлюють зміну правовідносин.

Правоприпиняючі юридичні факти зумовлюють припинення правовідносин.

3. За характером їх діяльності: факти одноразової дії (наприклад, купівля квитка для оплати проїзду в громадському транспорті), факти безперервних юридичних дій, тобто юридичного стану (наприклад, перебування у шлюбі, перебування на службі в органах внутрішніх справ).

4. За своїм складом: прості й складні.

Прості — що складаються з одного факту, якого досить для настання юридичних наслідків.

Складні — певна сукупність окремих фактів, необхідних для настання юридичних наслідків. Так, для виникнення пенсійних відносин необхідна сукупність таких юридичних фактів: досягнення особою обумовленого законом віку; наявність у неї трудового стажу; рішення відповідного органу про призначення пенсії.

Як юридичні факти можуть виступати правові презумпції. Презумпція — це припущення про наявність або відсутність певних фактів, що спираються на зв'язок між фактами, які

припускаються, та такими, що існують, і це підтверджується наявним життєвим досвідом. Презумпція не є достовірним фактом, а фактом, що припускається з великою мірою ймовірності і застосовується в юридичній практиці як засіб, який полегшує досягнення істини у вирішенні справи.

Правова презумпція — це закріплена в законодавстві припущення про наявність або

відсутність певних юридичних фактів.

Правові презумпції

поділяються на:

- а) *презумпції, що не можуть бути спростовані* — це закріплені в законі припущення про наявність або відсутність певних фактів, які не підлягають сумнівам, а тому не потребують доказу (наприклад, презумпція недієздатності неповнолітнього);

  - б) *презумпції, що можуть бути спростовані* — це закріплені в законі припущення про наявність або відсутність певних фактів, які мають юридичне значення до того часу, поки відповідно до встановленої процедури не буде встановлене інше (презумпція невинності).
-

§ 6. ВИДИ ПРАВОВИХ ВІДНОСИН

Класифікація правових відносин здійснюється за різними критеріями.

За функціональним призначенням правовідносин діляться на загальнорегулятивні, регулятивні та охоронні.

Загальнорегулятивні правовідносини випливають безпосередньо із закону. Вони виникають на основі юридичних норм, гіпотези, які не вміщують вказівок на юридичні факти. Такі норми породжують у всіх адресатів однакові права чи обов'язки без будь-яких умов (наприклад, норми конституційного права). Регулятивні норми, які вмішують у гіпотезі вказівку на юридичні факти, також породжують у всіх адресатів однакові правосуб'єктні можливості, що гарантуються державою. Можливість мати суб'єктивні права і нести юридичні обов'язки є нравом особливого роду, елемент загальнорегулятивних правовідносин.

Регулятивні правовідносини виникають на основі правомірної поведінки суб'єкта. тобто такої, яка відповідає нормам права (більшість цивільних, трудових, шлюбносімейних та інших відносин). Вони можуть виникати і при відсутності нормативної регламентації на основі договору між сторонами.

Охоронні правовідносини виникають із факту неправомірної поведінки суб'єкта як реакція держави на таку поведінку, тобто відновлення порушення права (кримінальні, адміністративні правовідносини).

Залежно від ступеня конкретизації індивідуалізації) суб'єктів правовідносини можуть бути абсолютними і відносними.

Абсолютні правовідносини — визначена лише одна сторона — носій суб'єктного права, а всі інші зобов'язані не заважати здійсненню ним своїх прав (відносини власності: точно визначений власник).

У відносинах правовідносинах точно визначені права й обов'язки всіх учасників — як уповноважених, так і зобов'язаних (покупець і продавець).

За характером дій зобов'язаної сторони: *активні* (суб'єкт зобов'язаний вчиниш певні дії) і *пасивні* (суб'єкт має утриматись від певних дій).

За кількістю суб'єктів: *прості* (між двома суб'єкта м и); *складні* (між двома і більше суб'єктами).

За розподілом прав та обов'язків між суб'єктами: *односторонні* (кожна сторона має або лише права, або лише обов'язки);
двосторонні (кожна сторона має як права, так і обов'язки).

Види правовідносин за видами галузей права: *адміністративно-правові*, *цивільно-правові*, *кримінально-правові* та інші.

За методом правового регулювання: *договірні* та *керувальні* (диспозитивні чи імперативні).

Договірні (диспозитивні) — правовідносини, що виникають у процесі укладання та здійснення цивільного договору.

Керувальні (імперативні) — правовідносини, що виникають, коли один суб'єкт правовідносин має державні чи інші законні повноваження.

За ознаками часу дії: *довготривалі* та *короткотривалі*.

Довготривалі — такі, що існують упродовж певного, відносно тривалого проміжку часу (наприклад, правовідносини між вищим навчальним закладом і студентом до отримання останнім диплому про вищу освіту).

Короткотривалі — такі, що припиняються після виконання обов'язку (наприклад, після сплати державного мита).

Як відомо, права людини, їх реалізація, захист інтернаціональні. Тому резонно вести мову про загальнорегулятивні правовідносини міжнародного порядку, які складаються на основі як внутрішньодержавних законів, так і міжнародних угод про права і свободи особи.

За міжнародним правом будь-який громадянин будь-якої держави, в тому числі й України, може звернутися у відповідні міжнародні організації за захистом своїх прав за умови, що він вичерпав усі можливості такого захисту. Це, природно, викликає юридичний обов'язок у «іншої» сторони прийняти таке звернення і розглянути його по суті. В цьому випадку загальне міжнародне переростає в аналогічне конкретне.